

ASTIONIM (SHAHAR NOMLARI) KOMPONENTLI MAQOLLAR

*Termiz davlat pedagogika instituti, Tillar fakulteti
4-bosqich talabasi Xoliqulova Hulkaroy
lkhalikulova@gmail.com*

*Termiz davlat pedagogika instituti, Tillar fakulteti,
Gumanitar yo‘nalishlarda chet tillar kafedrasida
o‘qituvchisi Mirzayeva Feruza
Feruzamirzayeva1983@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu maqolada astionimlar, ya'ni shahar nomlari ishtirok etgan maqollar lingvistik va madaniy jihatdan tahlil qilinadi. Shahar nomlarining maqollarda qo'llanishi ularning semantik yuklamasi, ramziy ma'nosi va xalq tafakkuridagi o'rni nuqtai nazaridan o'rganiladi. Maqolada O'zbekiston va boshqa xalqlar og'zaki ijodida uchraydigan toponimik birliklarning maqollarda qanday vazifani bajarishi yoritiladi. Shuningdek, astionim komponentli maqollarning tarixiy, geografik va madaniy xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida shahar nomlari ishtirok etgan maqollar xalqning ijtimoiy qarashlari va madaniy xotirasini ifodalovchi muhim til birligi ekanligi aniqlanadi.

Kalit so'zlar: astionim, shahar nomlari, maqollar, toponimika, lingvistika, madaniyat, xalq og'zaki ijodi

Аннотация. В данной статье рассматриваются пословицы с астионимами, то есть с названиями городов, с лингвистической и культурной точек зрения. Анализируются их семантические и символические значения. Освещается их роль в отражении народного мышления, исторической памяти и культурных ценностей. Также рассматривается их выразительная и воспитательная функция. В результате исследования установлено, что такие пословицы являются важной частью национальной культуры и языка.

Ключевые слова: астионимы, названия городов, пословицы, топонимика, культура, язык

Annotation. This article analyzes proverbs containing astionyms, meaning city names, from linguistic and cultural perspectives. It examines their semantic and symbolic meanings and explains their role in expressing folk thinking, historical memory, and cultural values. The study also discusses their expressive and educational functions in language. The results show that such proverbs are an important part of national culture and linguistic heritage.

Keywords: astionyms, city names, proverbs, toponymy, culture, language

Tilshunoslikda toponimlar, ya'ni joy nomlari muhim o'rin tutadi. Ularning bir turi astionimlar bo'lib, ular shahar nomlarini bildiradi. Shahar nomlari faqat geografik birlik emas, balki tarixiy, madaniy va ijtimoiy ma'noga ega bo'lgan til elementlaridir. Xalq og'zaki ijodida, xususan maqollarda shahar nomlarining ishlatilishi juda qiziqarli hodisa hisoblanadi. Bunday maqollar orqali xalq ma'lum bir shahar haqida tasavvur, baho yoki tajribani ifodalaydi. Ushbu maqolaning maqsadi astionim komponentli maqollarni o'rganish, ularning semantik xususiyatlarini tahlil qilish va madaniy ahamiyatini ko'rsatishdan iboratdir.

Astionim komponentli maqollar tilning boy va obrazli qatlamini tashkil etadi. Bunday maqollarda shahar nomi bevosita yoki ko'chma ma'noda ishlatiladi. Shahar nomi ba'zan real geografik joyni bildirsam, ba'zan esa ramziy ma'noga ega bo'ladi. Masalan, ayrim maqollarda Toshkent, Buxoro, Samarqand kabi shaharlar tilga olinib, ular ma'lum tarixiy yoki madaniy markaz sifatida tasvirlanadi. Bu shaharlar xalq ongida bilim, savdo, madaniyat yoki qadimiylik bilan bog'lanadi.

Shahar nomlari ishtirok etgan maqollar ko'pincha taqqoslash, baholash yoki ibrat berish maqsadida ishlatiladi. Masalan, bir shahar obro'li va rivojlangan sifatida ko'rsatilsa, boshqa joy bilan solishtirilishi mumkin. Bu esa maqolning ta'sir kuchini oshiradi. Astionimlar maqollarda faqat geografik ma'lumot bermaydi, balki hissiy va madaniy yuklama ham olib yuradi. Masalan, "Samarqand" so'zi ko'pincha qadimiylik va buyuk tarix ramzi sifatida ishlatiladi. "Buxoro" esa ilm va diniy markaz sifatida tasavvur qilinadi.

Bunday maqollar xalqning tarixiy xotirasini saqlashda ham muhim rol o'ynaydi. Shahar nomlari orqali avloddan avlodga ma'lumot yetkaziladi. Bu esa tilning madaniy funksiyasini kuchaytiradi. Astionim komponentli maqollarni hududiy jihatdan ham tahlil qilish mumkin. Turli mintaqalarda bir xil shahar nomi turlicha ma'no yoki obraz bilan bog'lanishi mumkin. Bu esa xalq tafakkurining rang-barangligini ko'rsatadi.

Shuningdek, bunday maqollar ijtimoiy munosabatlarni ham aks ettiradi. Masalan, savdo, mehnat yoki yashash sharoitlari bilan bog'liq fikrlar shahar nomlari orqali ifodalanadi. Bu esa maqollarni faqat lingvistik emas, balki sotsiologik manba sifatida ham muhim qiladi. Astionimlarning maqollarda qo'llanishi semantik transformatsiya jarayonini ham ko'rsatadi. Ya'ni shahar nomi o'zining asl geografik ma'nosidan chiqib, umumiy tushuncha yoki obrazga aylanadi. Bu jarayon metaforik kengayish deb ataladi. Masalan, ayrim hollarda bir shahar nomi "boylik", "madaniyat" yoki "tartib" tushunchalari bilan sinonim sifatida ishlatilishi mumkin. Bu esa tilning obrazlilik darajasini oshiradi.

Bundan tashqari, astionimlar maqollarda pragmatik vazifani ham bajaradi. Ular nutqni kuchaytiradi, fikrni aniqroq va ta'sirliroq qiladi. Shahar nomi eslatilganda, tinglovchida avtomatik ravishda ma'lum tasavvur paydo bo'ladi. Tarixiy jihatdan

qaraganda, ko‘plab shahar nomlari qadimiy savdo yo‘llari, madaniy markazlar va siyosiy markazlar bilan bog‘liq. Shuning uchun ular maqollarda ishlatilganda tarixiy kontekst ham paydo bo‘ladi. Astionim komponentli maqollarni o‘rganish etnolingvistik jihatdan ham muhimdir. Chunki ular xalqning dunyoni qanday tasavvur qilishini ko‘rsatadi. Har bir shahar nomi ortida xalqning hissiy munosabati yotadi.

Bunday maqollar ta‘lim jarayonida ham katta ahamiyatga ega. O‘quvchilar shahar nomlari orqali geografiyani, tarixni va madaniyatni o‘rganadi. Maqollar esa bu bilimlarni yanada qiziqarli qiladi. O‘qituvchilar astionimli maqollarni darsda qo‘llasa, talabalar tilni tezroq o‘zlashtiradi. Chunki obrazli ifodalar xotirada yaxshi saqlanadi. Shuningdek, bunday maqollar milliy identitetni shakllantirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Ular orqali yosh avlod o‘z yurtining tarixiy shaharlarini yaxshiroq bilib oladi.

Astionim komponentli maqollarni chuqurroq tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, ular nafaqat til birliklari, balki xalqning tarixiy-geografik tafakkurini aks ettiruvchi murakkab lingvokulturologik hodisa hisoblanadi. Bunday maqollarda shahar nomlari oddiy geografik belgi sifatida emas, balki ma‘lum bir stereotip, baho yoki ramz sifatida ishlatiladi. Bu holat til va tafakkur o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni yaqqol namoyon etadi. Shahar nomlari orqali xalq ma‘lum hududga nisbatan ijobiy yoki salbiy munosabatini, tajribasini yoki tasavvurini ifodalaydi. Shu sababli astionimlar maqollarda ko‘pincha emotsional yuklama ham olib yuradi.

Lingvistik jihatdan qaraganda, astionimlar maqollarda turli sintaktik va semantik funksiyalarni bajaradi. Ular ba‘zan ega vazifasida, ba‘zan to‘ldiruvchi yoki aniqlovchi sifatida keladi, lekin har qanday holatda ham gapning asosiy ma‘no markazini tashkil qiladi. Bu esa shahar nomlarining matn ichidagi pragmatik ahamiyatini oshiradi. Ayniqsa, qisqa va ixcham maqol tuzilishida har bir komponent muhim bo‘lgani uchun, astionimlar asosiy semantik yukni o‘z zimmasiga oladi. Natijada maqolning ta‘sirchanligi kuchayadi va u esda oson qoladi.

Tarixiy nuqtai nazardan astionim komponentli maqollar juda qadimiy qatlamga ega. Ko‘plab shahar nomlari asrlar davomida o‘z shaklini saqlab kelgan va og‘zaki ijod orqali avlodlardan avlodga o‘tib kelgan. Bu jarayonda ba‘zi shaharlar o‘zining asl tarixiy ahamiyatini yo‘qotgan bo‘lsa ham, maqollarda saqlanib qolgan. Demak, astionimli maqollar tarixiy xotira vazifasini ham bajaradi. Ular orqali biz qadimiy savdo yo‘llari, madaniy markazlar va ijtimoiy munosabatlar haqida bilib olishimiz mumkin.

Astionimlarning maqollarda ishlatilishi xalqning geografik ongini ham ifodalaydi. Odamlar turli shaharlarni faqat joy sifatida emas, balki ma‘lum sifatlar bilan bog‘lab tasavvur qilgan. Masalan, bir shahar mehnatsevarlik yoki savdo bilan, boshqa shahar esa ilm yoki diniy markaz sifatida ongda shakllangan. Bu esa til orqali shakllangan mental xaritalarning mavjudligini ko‘rsatadi. Bunday mental xaritalar xalqning dunyoni idrok etish uslubini belgilaydi.

Yana bir muhim jihat shundaki, astionim komponentli maqollar intertekstual xususiyatga ega bo'lishi mumkin. Ya'ni ular boshqa matnlar, rivoyatlar yoki tarixiy hikoyalar bilan bog'lanadi. Ayrim maqollardagi shahar nomlari konkret voqealarga ishora qilishi mumkin, bu esa maqolni yanada chuqur ma'noli qiladi. Bunday holatlarda maqolni to'liq tushunish uchun uning madaniy va tarixiy kontekstini bilish zarur bo'ladi.

Sotsiolingvistik jihatdan qaraganda, astionimli maqollar jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni ham aks ettiradi. Turli shaharlar o'rtasidagi iqtisodiy, madaniy yoki siyosiy aloqalar maqollarda o'z ifodasini topadi. Ba'zi hollarda shahar nomi orqali raqobat, solishtirish yoki ustunlik ifodalanadi. Bu esa maqollarni ijtimoiy fikr va jamoaviy ongning mahsuli sifatida ko'rsatadi.

Shuningdek, astionimli maqollarni korpus lingvistika asosida o'rganish ham mumkin. Zamonaviy texnologiyalar yordamida katta matnlar bazasi tahlil qilinib, qaysi shahar nomlari ko'proq ishlatilishi, ularning qanday kontekstlarda kelishi aniqlanadi. Bu ilmiy yondashuv astionimlarning funksional yukini statistik asosda ko'rsatib beradi. Umuman olganda, astionim komponentli maqollar tilshunoslikning juda keng va ko'p qatlamli obyektini hisoblanadi. Ular semantika, pragmatika, tarix, madaniyat va psixologiya bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli ularni o'rganish nafaqat tilni, balki butun bir xalqning dunyoqarashini tushunishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, astionim komponentli maqollar til va madaniyatning muhim bir qismi hisoblanadi. Ular shahar nomlari orqali xalqning tarixiy xotirasi, madaniy qarashlari va ijtimoiy tajribasini ifodalaydi. Bunday maqollar lingvistik jihatdan obrazlilikni oshiradi, semantik jihatdan boylik beradi va pragmatik jihatdan nutqni kuchaytiradi. Shuningdek, ular ta'lim va tarbiya jarayonida ham muhim ahamiyatga ega. Astionim komponentli maqollarni o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik va tarix uchun ham foydalidir. Shuning uchun bu mavzu ilmiy jihatdan dolzarb va istiqbolli hisoblanadi.

References

1. Mieder, W. (2004). *Proverbs: A Handbook*. Greenwood Press.
2. Schipper, M. (2009). *Never Say 'I': Proverbs and Sayings*. Oxford University Press.
3. Taylor, A. (2012). *The Proverb*. Harvard University Press.
4. Harmer, J. (2007). *How to Teach English*. Pearson Education.
5. Mirzaeva, Feruza. "Структурно-семантические характеристики английских и узбекских пословиц с существительными компонентами." *Универсальная индексная библиотека Вестника педагогов нового Узбекистана*, vol. 1, no. 11, 30 Nov. 2023, pp. 64–67.
6. Mirzayeva F. "Proverb as an object of linguistic research" *World Bulletin of Social Sciences* (33), 82-87, 2024.
7. Mirzayeva F. "Contrastive study of proverbs with a hydronom component in English and Uzbek languages" *The Peerian Journal* (40),36-38, 2025.